

MŰVELŐDÉSI ÉLETÜNK ÜNNEPI KÖNTÖSE A VAJDASÁGI SZÍNHÁZAK SZEMLEJÉRŐL

Iskolásan szólva: Szabadkán május végén és június elején megrendezték a tartomány hivatásos színházainak hagyományos fesztiválját, s azonnal tegyük hozzá, hogy ez a találkozó a szerkezet szigorú rendjétől nem tért el, de a nézők előtt tartalmassá tette a színházak életképét. Megismertük színházaink új maszkjait, de a megismerés csak egyik feltétele a véleményalkotásnak: a látottak befogadása a nézőtől és csakis a nézőtől függ. A többi mellébeszélés, a szakemberek — akár milyen délcégen ülnek meg a vesszőparipákat — osztályozása valami másodlagos, harmadlagos, lényegtelen — több esetben olyan uszály, amely feleslegesen táncol az ételektől, italoktól roskadozó vendégasztal körül. Mert megmondták:

„Nem kívánunk közhelyekkel élni, felvetni, mit is jelent a színház, mi a célja egy-egy színházi szemlének, fesztiválnak, milyen legyen a színház ünnepe. Inkább ez alkalommal is tegyünk fogadalmat: járjunk többet színházba — ünnepkor és hétköznapon, munka után, pihenésként...”

Milyen igaz. A Szabadkai Népszínház igazgatója mondta.

A színházakban természetesen nem mindig bontogatják a barátság zászlaját: az elvek helyes gyakorlatát még nem tanultuk meg, nehezen szoktatjuk magunkat a feladatokra, gyakran megfélemlünk arról, hogy a színház „valami élő”, valami vonzó. Magyarán fogalmazva: a legszebb igazságokat mégis ünneplő ruhában mondjuk el — ünnepi felköszöntővel, és egy-egy előadás sikerét vagy sikertelenségét a díjakkal mérjük. Ez amolyan bizonyító eljárás az évad végén, érmekeket forgató szellemi társasjáték — néha a bűnösök rehabilitása. A versenyszellemből pedig nem kérünk, nem kér a közönség, mert mélyen és őszintén szeretjük a színházat, amelyet sokunk munkája kovácsolt össze. Nemcsak egy látványos fesztiváli előadásra.

Minden éremnek két oldala van. Ezért a fesztiváli alapállás — mint minden évben — most is ferde. A jelen körülmények között a dolgozók színházával keressük a kézfogást, a kommuna tagjaival, azokkal az emberekkel, akik a sűrke hétköznapokon ellépnek a tévé mellől és reménykedő bizalommal beslattyognak a városszéli házakból ebbe a mi roskatag, rozott templomunkba. Kulcshelyzete a színházban csak a nézőnek van, s mi mégis minduntalan megfélemlünk róla. Nem árt emlékeztetni az „eliltet” egy csekélységre: a színházban le lehet cserélni az igazgatókat, a titkárokat, a személyzeti főnököket, a színészeket, a rendezőket, a fesztiváli zsűrit, mindenkit, a portástól az ügyeletes tűzoltóig mindenkit, csak a közönséget nem lehet pályázat útján „beszerezni...”

A rossz hagyományokat őrző klánok erről megfélemlenek és pont. Hát azért mérjük az előadásokat és milyenségüket a közönség szemével. Ha már színházi kritikusokat nem kaptunk...

A HIVATALOS MŰSOR

1. Miroslav Krleža: *Galicia*. Dráma. A Szabadkai Népszínház magyar társulatának előadása. Rendező: Virág Mihály. Díszlet- és jelmeztervező: Vlado Marenic.

2. Ivan Cankar: *Betánia királya*. Dráma. A verseci Sterija Színház társulatának előadása. Rendező: Đura Udicki. Dizset: Živojin Marković. Jelmez: Zora Živadinović—Davidović.

3. Luigi Pirandello: *Ki-ki a maga módján*. Vígjáték. A Zombori Népszínház előadása. Rendező: Nikola Petrović. Dizset: Kószó István. Jelmez: Branka Petrović.

4. David Storey: *A farm*. Dráma. A Szabadkai Népszínház szerbhorvát együttesének előadása. Rendező: Marjan Bevk. Dizset: Hupkó István. Jelmez: Branka Petrović.

5. Murray Schisgal: *Szerelem, ó!* Vígjáték. Az Újvidéki Színház előadása. Rendező: Radoslav Doric és Vajda Tibor. Dizset: Bencze Tibor. Jelmez: Vesna Radović.

6. Želimir Žilnik: *Gastarbeiter-opera*. Musical. Az újvidéki Szerb Népszínház előadása. Rendező: Želimir Žilnik. Dizset: Nina Tarbuk—Vranešević. Jelmez: Mirjana Stojanović—Maurics. Zene: Peđa Vranešević.

7. Ödön von Horváth: *Mesél a bécsi erdő*. Melodráma. A zrenjanini Toša Jovanović Népszínház előadása. Rendező: Milivoje Milojević. Dizset: Vlada Rebezov. Jelmez: Svetlana Bulja—Zoric.

...és június 4-én már nem csörögtek a fegyverek, senki sem magyarázta az előadások kidolgozásának mikéntjét, mert „hazamentek a legények...”

Mit kaptunk?

Milyen volt a szemle színvonala?

Két vonatkozásban szólhatunk a fellépőkről. A jó és a rossz találkozt egy s ugyanazon a színpadon, de néha a jóban is ott lappangott a rossz, és a rossz sem volt egyértelműen rossz. A vetélkedő valamennyi problémájára ne keressünk választ, hiszen régtől tudjuk, hogy van a tartományban három kategória. Van három jó színházunk — az újvidéki, a szabadkai és a zombori. Van egy, amolyan „hamisan kártyázó” színházunk — ez az Újvidéki Színház. Sajnos, a zrenjanini és a verseci együttesről nem sok jót hallani, s nem ízlésbeli kritériumok alapján állíthatjuk, hogy ez a két társulat káderproblémákkal küszködik. Ez a vígasztalan status quo tartós, tényezője munkásságuknak, de mivel színházkulturánkat nem egyszerűen csak a verseny emeli vagy ejti ilyen vagy olyan lépcsőfokra, a problémát nem szabad leegyszerűsíteni, hiszen ebben az esetben a „forró pontot” érintjük. Pedig valahol fel kellene tenni a kérdést és rögtön megadni a választ: Kevesebb színház — több volna.

Mielőtt a fejemet vennék, ítélőképességem józanságával szólok a látottakról. Nem mindegyik előadásról. Jogom van ahhoz, hogy elhagyjam a színháztermet. Valamivel meg kell magyaráznom, hogy miért menekültek a hippik a sivatagba.

„MUZSIKUS A HAZTETŐN”

Az újvidékiek *Gastarbeiter-operája* után megjegyeztem csak úgy magamnak, hogy végre „egy muzsikust láttam a háztetőn”. Miért? Mert végre fel kellett nézni. A tetőre. Valahova — fel. Nem tagadhatom: szeretem a kor problémáit színpadi megjelenítésben érezni és szeretem a kor muzsikáját. A múlt színpadi világa tiszta, művészi megbízhatóságuk fűrészt, s kalapáccsal verném szét mindazt — a kitalációt —, ami állítólag mondanivalójával a mához köti. Utálom a nagy mondásokat. Például: X. Y., a XIV. század írója — kortársunk. És hova, melyik zsinórpadlásra akasszuk fel azt az írot, aki minden bizonytalansággal szemmel látja a valóságunkat, mint a századok fedezékéből kitékintő angol vagy orosz író? A színház teljes kutatási szabadságát csak az az író hirdetheti, aki ebben a mi zárt világunkban fedezi fel a mi életünk törvényeit.

Hát ezért vártuk fokozott izgalommal a *Gastarbeiter-operát*.

Az újvidéki Szerb Nemzeti Színház több mint százéves és jó hírű színház. A hagyományápolás nem elsődleges célja, hiszen kinek jutna eszébe tagadni a gazdasági emigráció jelenvalóságát? Mert a *Gastarbeiter-opera* erről szól, s erre a jelenségre igen érzékenyek vagyunk. Még abban az esetben sem beszélünk, írunk róla, ha a helyszínen szerzőnk benyomásokat arról, hogy milyen ízű a németek kenyere. Embereink szabadon járnak-kelnek a világban, nem látják fekete-fehérben a politikai helyzetet, szabadon gondolkoznak és beszélnek mindenről. Tudjuk, hogy a mindennapi tévéért, az autóért vagy a házért verejtékesen meg kell dolgozni — mindenütt. Időközben (talán) arra is ráeszmélünk, hogy valójában hol a helyünk, és kinek tartozunk felelősséggel. Nagy vonalakban erről szól a darab — közvetve és közvetlenül. Az első kép szereplői a külföldi munkavállalás előnyeit és hátrányait latolgatják. A második kép: az átváltozás színes forgataga — új környezet, új emberek, új ritmus, új életnormatívák. A harmadik képből kiderül, hogy a *gastarbeiter* csak a kiskerek szerepét töltheti be egy hatalmas masinériában. A negyedikben a darab főszereplői az utcára kerülnek, ott csatangolnak — s ez már melodráma. A végén a hazatérés szépségét, örömét szötte bele az író-rendező. Népzene, tánc, hazaszeretet... Mindenből valamit, ami a valóságunkat tükrözi.

Rock-operáról lévén szó, a zene funkciójáról is szólnunk kell. A mai ember muzsikája a rock, ez a zajos, fület és szívet tépő zenebona. Ezt a muzsikát a motorok zúgása sem nyomhatja el — ez a zene mítosz, imádat tárgya. Egy ijesztő adat: a Rolling Stones együttes több hetes hangversenyén az egyik kaliforniai város határában 500 000 ember gyűlt össze. A hangverseny tartama alatt gyermekek születtek, emberek haltak meg. Élet, halál és rockmuzsika: ez a mai századunk. A *Gastarbeiter-operában* a rock több dimenziós funkciót kapott: segíti a szöveget, a jellemek megformálását, a zeneszerző pedig ügyesen — nosztalgiaét ébresztő céllal — a hazai népdalok ritmusát, dallamát is belecsempészte a nyugatiasra hangszerelt zenekari játékba. Említést érdemel, hogy az előadás balettelemeket is tartalmaz. Az egyik kritikus megjegyezte, hogy ez nem színházi előadás, hanem tornamutatvány, egy nagy téma feldolgozása — egészen szokatlan eszközökkel. A másik műbíráló szerint dokumentumjáték, színpadra vitt életkép — erényekkel és fogyatékosságokkal. Sok mindent írtak róla, mert az előadásnak a székvarosban nagy visszhangja volt, és ez sokat jelent, talán a legtöbbet. Mindenesetre végre a fiatalokat is behozta a színházba. Ami még akkor is jó, ha a máshoz szokott közönség viszont csak fanyalog, vagy visszaadja bérletfüzetét.

Persze, nem feledjük, hogy olyan korban élünk, amely kedvez a kísérletező művészeknek. Želimir Žilnik régi ismerősünk — a filmszakmából tévedt a színpadra —, és erre a színpadra felküldte a *Gastarbeiter-opera* hőseit. Többletérővel rendelkezik a produkció. Szakmai szempontból természetesen minden oldalról támadható és sebezhető a mű, az előadás. A darabnak nincs szilárd dramaturgiai felépítése, a dokumentumjáték törvényeinek pedig nem tesz maradéktalanul eleget a rendezői elgondolás. Fordulatokról, motivált cselekedetéről nem is beszélhetünk, és a lélekrajz csak körvonalazott: csak sejteni lehet, hogy mi mindent igyekszik az alapötletből kibontani, mert kép után újabb kép következik, az egyik epizód beleolvad a másikba, és mégis... olyan szívesen kísértük figyelemmel mindazt, ami a színpadon történik. Ebben az előadásban a szó és a zene, a ritmus és a színházi játék egybeolvadási folyamata a szemünk előtt tömörült egységbe.

Ezt nem lehetet könnyen elérni. Az érte folyó küzdelemben a rendező Žilnik túltett az írói Žilniken. A rendező valahol az árnyékban felejtette az író, s ez követendő eljárás, hiszen egy-egy szöveggönyv — különösképpen abban az esetben, ha ősbemutatóról van szó — a rendező kezében nyersanyag, amelyből olyan szobrot farag, amilyet rendszertelenül vagy rendszeresen művelt ihlete megszab számára.

Ez az összetett, kamarajellegű, zenés-drámai látványosság, ez a „minek nevezzetek” — hatott a nézőtérre. Elementáris erővel. A zene természetesen külön fejezetet érdemel. Vranešević alaposan belenyúlt a különböző zenei lehetőségek kottáiba. Hallottunk klasszikus rockmuzsikát, pop-zénet, folk- és country-dallamokat, szerbiai kólót. Egy ilyen rituális színház mindezt jól elviselte a hátán, és híven szolgálta az író-rendező elképzelését. Nagy titok, hogy ez az előadás miért nem kapott helyet az idei Sterija Játékokon.

Olyan volt a Žilnik-színház, mint ez a század. Málladozott a vakolat a földszinten és a karzaton. A *Gastarbeiter-opera* választ adott arra a kérdésre, hogy milyen lesz a jövő színháza. Vagy milyen lehet — ha akarjuk. Egyelőre nem akarjuk ilyennek látni — sajnos. A zenei részleg playback megoldása pedig egyszerűen visszaküldi a rossz muzsikusokat a kocsmába. És mennyi rossz muzsikus lopja a napot színházainkban!

A szépséget átértékelték az újvidékiek.

...mert nem tagadjuk: szép város Párizs, Sevilla és Róma, de épül valahol a dzsungel mélyén valami új, valami más. Ez az előadás átvilágította a szemle komor drámáin.

Szólok róla azért, mert a többieket ezer változatban láttam: egyszer, kétszer — amióta színházba járok. Az ismétlés pedig unalmas.

A MI UTUNK

Nem keltettünk csalódást — mondom a szabadkai társulatok védelmében. Tavaly Zrenjaninban majdnemhogy a hátsó ajtón kellett kisuurrannunk, hiszen mindössze egy-egy díjjal tértünk haza a Bega-parti városból, s emiatt „hasad” most egy kissé a tudatunk. Jóval-rosszal teli évadot zártunk tavaly, de biztos színházismerettel állíthatom, hogy az *Angyal szállt le Babilonban* és a *Kurázi mama* akkor ildomtalan elbánásban részesült. Ha nem szakad rám az ég, akkor azt is megállapíthatom, hogy mindkét előadás felülmúlta az ezen a szemlén bemutatott szabadkai produkciókat. De hát két világ van: a zsüri ködvilága és az a másik, amelyről a legtisztább népdalokban énekelnek hajnaltájt a leányok, legények.

Az ördög érti. Mindegy. Egyszer kopp — másszor hopp. Ez is színház.

Nem világfájdalom szól belőlem, amikor megállapítom, hogy a szabadkai együttesek előadásairól távol maradt a közönség. Szerencsére ez nem vette el a színészek kedvét: a helytállás jó volt. A hinárból előmáztunk — tisztán vagy mocskosan, de előmáztunk, s ha biztos talajt keresünk, akkor kapjunk az olyan kéz után, amely kinyúl értünk. Élni szeretnénk. Most újra egységbe rántható ez a gárda. Széthullástól nem kell tartani, hiszen igaz a mondás: „Senki sem pótolhatatlan...”

...ÉS JÖTTEK A FIATALOK

Valami egészen újnak kell jönnie, hogy kielégítse a ma színházának rajongóit — és jöttek a fiatalok, jöttek, akár a jánosbogárkak az éjszakában. A felvonulás felfedeztette az újvidéki VIGI RENÁTA, akik nézni, hallgatni — és ezáltal osztályozni is — egyaránt kellemes. Korica Miklós, Danilo Čolić, Milica Ostojić, Snežana Bečarević, Váradi Hajnal, Fischer Károly, Gordana Vinokić, a díszlettervező Hupkó István és a rendező Marjan Bevk könnyen megadhatja a választ arra a kérdésre, hogy merre tart a vajdasági színházkultúra. A nemzedékek háborújából egy új nemzedék állt talpra és már lépked is: magabiztosan, erőteljesen, a színház új vívmányait fitogtatva. Játékuk korszerű, szövegmondásuk értelmező (végre!) — a hadsereg csatára kész. Az győz, aki a tartományban marad. Mindent összevetve: a szemle egy új generációnak adott betörési lehetőséget.

ÉLESLÖVÉSZET

Leszögezhethjük, hogy a szemlét a szabadkaiak szinte hibátlanul szervezték meg. Ez nagyrészt Biacci Antalnak köszönhető és a Nép-színház stábjának. Nem hagyható figyelmen kívül a színházi kommuná támogatása sem, de...

Csúnya foglalkozás. Már mint a mesterlövészet, az éleslövészet az éjszakában. Ujjadon a bizsergés, simogatod a ravaszt és lesed a hibákat, mert ilyen a természeted. (?) Odadurrintasz, ahol esetleg vékonyabb a hús. A vastagába hiába lövöldözöl. Öt kiló söréttel a húsában is tovább hirdeti a maga színházi „igazát”: szónokol, veri az asztalt és úgy jár-kel közöttünk, mint valami kísértet. Festett pávatollakkal, fején papírcsákovála.

Ilyen „élő célpont” például:

A fesztivál a művészet helyes megközelítésének és társadalmi szerepének megítélése. Találkozás a közönséggel. Baráti kézfogás, az összhang automatikus gyakorlati megvalósítása.

Nem az, nem bizony.

A Művészetbarátok Klubjában pénzről, lakásról beszélnek. Színház-történetileg fontos dolgok: csalják a fiatalokat innen oda. Dinamikus korban élünk, állítólag meg kell érteni azokat, akik izmosodni kívánnak. Gyökerestül viszik a földből a fákat. A nagyvilágban azt mondják, hogy mindig az erősebb kutyának van igaza, de nálunk talán csak nem kaphat jelzést ez a vadnyugati törvény. Ha mégis „szabad piacokat” teremtünk, akkor szervezzük meg gyorsan az ellenőroket. Ezek nem kisebb-nagyobb súrlódások, gorbabbb játék ez, mint a futball. Lábke-reskedés helyett — alkudozás az értelem felett. A hatalmi körnek ilyen tálterjesztése az illetékes fórumok beleegyezésével és jóváhagyásával történik, a szemünk előtt a konyakos üvegek felett.

Szabad országban élünk, tehát ezt is szabad.

Hát ezért mondta egyik igazgatónk, hogy ez a fesztivál igen értékes volt, a „bevétel” tetemes, hiszen a verbuválás sikerült. Új nevek kerülnek a fizetési listára.

Nem teszünk javulási fogadalmakat. Jöttünk, láttunk és elmentünk. A fiatalok szavát alig hallottuk, a közönséget csak a Szabadkai Rádió riporterei, szerkesztői szólaltatták meg: közvetlenül nincs tehát beleszólásuk a dolgok további folyásába?

A színházkultúra védnökei még mindig a meszesedő rajongók, akik váltig azt hangoztatják, hogy a színházért minden percben meg kell halni. A pályán elfaradt prédikátorok nyammognak a kultúra berkeiben és hamisan nyammognak: hallgatni alig lehet őket. Egyszóval: új embereket kérünk a porondra!

Vannak amolyan „haragszom rád” játékok. Színházigazgatók felelőtlenül kijelentik: „Ha X. Y. helyet kap a zsűriben, akkor lemondják fesztiváli részvételüket!” Vétőznak a szerencsétlenek, akár az ENSZ-ben. Kishatalmak — nagy hatalommal rendelkeznek. És mi történik? A „vétónak” helyet adnak az illetékesek. A méregnek van értelme, az igazgató mosolyog. Ha ez így megy tovább...? Mivel a verseciek és a zrenjaninaiak alig vagy egyáltalán nem kaptak díjat, akkor jogosan kérhetik jövőre az ideai zsűri mellőztetését.

Megint egy halk kérdés:

Miért nem a közönség vagy a színházi kritikusok osztályozzák az előadásokat? Véleményem szerint közönségünk érti a színházat. Jobban, mint azok, akik évtizedek óta többet ártottak a nagybetegnek, mint használtak. Mert hol az egyik színház agonizált, hol a másik.

Hogyan történhetett meg például, hogy Gerold László nem kapott helyet a fesztiváli zsűriben? Egységbontó elem netán? Valaki, aki akadályozza a csapatmunkát? Vagy nem felel meg erre a posztra?

Válasz helyett nyammogás minden oldalról. Nyammogjunk tovább.

Központi színházi problémának jelölte az egyik zsűriző a fesztivált. Kifejtette, hogy „sajnos, sajnos, az előadások többsége a közönségnek készült”. Ez nem tréfa: elhangzott, leírták. Nem szeretném azt a benyomást kelteni, hogy „vágom” a nevezett zsűritagot, de szükségesnek tartom megjegyezni: a fesztivál csak egy vikend. Tartama alatt a magyar társulat járta a vidéket, a próbatermekben új darabokat tanultak a színészek, egyszóval dolgoztak. A zsűriző azt is megjegyezte, hogy a fesztiválra alaposan fel kell készülni, az évi tervet ennek szolgálatába illik állítani. Nos, mit mondjunk? Megvallom őszintén: ha az ország valamennyi fesztiválját megszüntetnénk, akkor sem ejtenénk könnyet érteük. Ez a téma azonban tabu, tarantella — a fesztiválok atyjai harapnak és védik a hagyományokat.

Nem baj, ha az előadás a közönségnek készül, nem. Nagy baj bizony, ha a zsűrinek készül. Láttunk ilyet is. Nem sokan — ebből érthetünk.

Nagyon drága egy ilyen fesztivál, és nagyon nehéz színházat vezetni. Minduntalan arról beszélünk, hogy nincs pénz a kultúrára. Most kibújt a bankó a zsákból, de nem bújik elő akkor, amikor a magyar társulat státusát kellene rendezni, amikor művelődési otthonokat kellene építeni, tatarozni. Mert még mindig vannak értékrendi fogalmak: kicsik és nagyok. Szmokingok és gyűrött ingek. Egy fesztiváli gálaest többet nyom a latban, mint 300 előadás vidéken?

Sajnálom, a mesterlövész-szerep nem népszerű, de hát megmondtam: minden éremnek két oldala van. Ma már csak az egyiket látjuk, mert hiszen ki is emlékszik arra, hogy milyenek voltak a fesztiválon a zrenjaniniak vagy az Újvidéki Színház?

Jövőre újra találkozunk. Szmokingban. Addig — irány Topolya, Bajsa, Bedenik, Hodos...